

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ПОЛІССЯ

Є. М. Данкевич д. е. н., директор НІ екології та лісу,
В. Є. Данкевич к. е. н., доцент кафедри менеджменту ЗЕД, докторант
Житомирський національний агроекологічний університет

Стрімке зростання потреб суспільства спонукає до інтенсифікації виробничої діяльності, зокрема сільськогосподарської, що досить часто супроводжується погіршенням екологічного стану

природних ресурсів, залучених в аграрне виробництво, зниженням родючості ґрунтів та якості сільськогосподарської продукції, посиленням інтегрального екодеструктивного впливу на довкілля.

Характерними тенденціями останнього часу є екстенсивний метод ведення сільського господарства, збільшення залучення земель до обробітку, недосконалі техніка і технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції, нехтування науково-обґрунтованих систем ведення землеробства і, зокрема, недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, недосконала система використання і внесення мінеральних добрив та невиконання природоохоронних заходів.

В умовах зростаючого попиту на продукти харчування у світі і глобалізації аграрних ринків в сільському господарстві України, розпочалися процеси концентрації капіталу та формування на цій основі агрохолдингів, проте останні не завжди дотримуються науково-обґрунтованих норм ведення господарської діяльності, із-за чого завдається значний вплив на навколишнє середовище. Особливо дані процеси характерні для Полісся України.

Рівень розораності сільськогосподарських угідь на Поліссі є найвищим показником серед аналогічних показників розвинутих європейських країн. Ерозійні процеси поширені на 104,8 тис. га угідь [7]. Трансформації у виробничій структурі сільськогосподарських підприємств суттєво вплинули на освоєння земель. Наразі використання земельного фонду сільськогосподарського призначення у природній зоні Полісся є нерациональним і екологічно незбалансованим. Співвідношення, яке склалося між орними землями й іншими видами угідь, як з екологічної, так і з економічної точки зору, є незадовільним.

У досліджуваному регіоні розораність агроландшафту коливається в межах 50–70 %, що майже в 2 рази перевищує її екологічно обґрунтований показник. Як наслідок, маємо підвищений рівень антропогенного навантаження на довкілля, що зумовлює поширення деградації ґрунтового покриву. Понад 25 % земель змиті, 33 % – пошкоджені водною ерозією, 11–25 % зрошуваних земель засолені, 30 % ґрунтів кислі, 52 % земель дефляційно небезпечні [8]. Причинами ситуації, що склалася у сільському господарстві, є: запровадження монокультури, виснаження ґрунту, збільшення хімізації виробництва, недотримання науково обґрунтованих технологій виробництва.

Екстенсивне ведення господарювання, нерациональне використання земель та висока розораність угідь призвели до

зниження родючості ґрунтів та їх деградації. За 50 років ґрунти Полісся України втратили майже 25 % гумусу. Зростання ж антропогенного навантаження у період реалізації політики екстенсифікації сільського господарства не стільки забезпечувало досягнення запланованих світових рівнів виробництва продукції, скільки знижувало родючість земель.

Однією з найважливіших причин зниження вмісту гумусу в ґрунті є зменшення внесення елементів живлення. Значну роль у підвищенні урожайності культур в умовах Полісся відіграють органічні, мінеральні добрива та вапнування ґрунтів. Однак, у зв'язку із скрутним економічним становищем більшості виробників продукції, значно скоротилося внесення елементів живлення під основні культури.

Мінеральних добрив за останні 10 років вносилося близько 37 % до потреби, що суттєво вплинуло на врожайність та якість вирощеної продукції. Через скорочення поголів'я тварин незадовільна ситуація склалася з внесенням органічних добрив під сільськогосподарські культури [9]. Якщо така тенденція до зменшення гумусу в ґрунтах зберігатиметься і надалі, то в недалекому майбутньому Україна може опинитися на порозі гумусового голоду – великої екологічної катастрофи, і тоді вже ніякі агротехнічні, меліоративні, природоохоронні та організаційно-господарські заходи не зможуть відновити агротехнічний потенціал українського чорнозему.

Постає необхідність пошуку альтернативних шляхів збереження родючості ґрунту та поповнення його поживними елементами за рахунок удосконалення виробничої структури з урахуванням спеціалізації господарства; насичення сівозмін бобовими і зернобобовими високобілковими культурами; поліпшення системи удобрення за рахунок сидератів, сапропелю, біогумусу, органічних решток сільськогосподарських культур; проведення заходів щодо збереження і відтворення родючості ґрунтів; запровадження органічного виробництва.

Біологізація господарського процесу на Поліссі повинна здійснюватися через систему виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або в значній мірі обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин. Така система при можливості повинна максимально базуватися на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових трав, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини, біологічних засобах боротьби із шкідниками з метою підвищення родючості та

покращення структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин та боротьби з бур'янами і різноманітними шкідниками сільськогосподарських культур [5]. Перспективним в умовах Полісся є запровадження органічного землеробства.

Ідея органічного виробництва популярна в багатьох регіонах України і поступово набуває поширення в Україні. Все більше людей починають звертати увагу не тільки на ціну, а і на якісні характеристики продуктів харчування. Споживачі готові платити більше за безпечну продукцію, адже традиційне ведення сільського господарства передбачає використання великої кількості хімічних речовин, що негативно впливають на довкілля та здоров'я людини.

Згідно із світовими стандартами, органічним вважається землеробство, у якому не використовуються синтетичні хімікати, яке передбачає мінімальну оранку ґрунту та не застосовує генетично-модифікованих організмів. Принципами органічного землеробства є наступні: обробіток ґрунту за допомогою поверхневого рихлення на глибину не більше 5 см; не застосування хімічних добрив та пестицидів при виробництві; науково обґрунтоване використання сівозмін; посів сидератів; широке застосування рослинних рештків та органічних відходів переробних підприємств. В основі органічного землеробства є фактично повернення першоджерел ведення сільського господарства, результатом якого є підвищення природної біологічної активності у ґрунті, відновлення балансу поживних речовин, зростання кількості гумусу, нормалізації роботи живих організмів [6].

Станом на початок 2014 р. в Україні статус органічного отримало 171 господарство, при цьому загальна площа земель під органічним виробництвом становила 380 тис. га, що дозволило Україні за цим показником посісти 16 місце в світі серед більш ніж 100 країн. Більшість органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Чернівецькій, Тернопільській та Полтавській областях [1,2].

Перспективи розвитку органічного сектору в Україні пов'язані з експортною привабливістю завдяки сусідству з ринком ЄС, який є другим світовим ринком споживання органічних продуктів. Незважаючи на труднощі, органічний рух в Україні поступово набирає силу і завойовує популярність, як у споживачів, так і у виробників екологічної продукції. Понад 200 вітчизняних виробників працюють за системою органік [10]. Важливий фактор, це – те, що в Україні вдалося налагодити систему сертифікації органічної продукції за міжнародними стандартами.

Полісся України входить до одного з чотирьох регіонів, де

грунти ще не забруднені до небезпечних меж і де можливе вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів. В основному органічне виробництво представлено вирощуванням органічного зерна, що здійснюється за кошти інтегрованих компаній та експортується за кордон [4]. Слід відмітити, що найбільші площі, на яких ведеться виробництво за органічною технологією належать житю. Причинами цього є те, що культура є традиційною для зони Полісся, вона не потребує внесення значної кількості добрив та є пристосованою до місцевих ґрунтово-кліматичних умов.

Висновки.

Починаючи з 70-80-х років минулого сторіччя на Поліссі, як і в цілому по Україні, широко запроваджувалися індустріальні методи ведення сільського господарства, що забезпечило значне зростання обсягів виробництва продукції. Однак, така індустріалізація аграрного сектору супроводжувалася посиленням антропогенного тиску на довкілля, вичерпанням природних ресурсів, зниженням родючості ґрунтів, зникненням малих річок, забрудненням навколишнього середовища токсичними речовинами. До цього додалися проблеми, пов'язані з чорнобильською трагедією. Необхідною передумовою вирішення зазначених проблем є екологізація виробництва.

Процес екологізації сільськогосподарського виробництва передбачає застосування альтернативних систем господарювання. В основі впровадження альтернативних методів лежать агроекологічні принципи, згідно з якими сільськогосподарське підприємство розглядається як еколого-економічна система, що базується на раціональних і екологічно обґрунтованих методах виробництва, забезпечуючи якість продукції й сировини, ефективність виробництва, а також мінімальний вплив на навколишнє середовище та ефективність виробництва.

Активізація забезпечення екологічної спрямованості аграрного виробництва вимагає диверсифікації шляхів щодо нарощування темпів виробництва екологічно чистої продукції, застосування екологобезпечних й енергозберігаючих технологій в сільському господарстві, широкого впровадження інноваційних розробок, здатних мінімізувати негативний вплив виробництва та переробки продукції на навколишнє середовище. Вирішення поставлених завдань можливе за допомогою екологізації сільськогосподарського виробництва, яке допоможе забезпечити відтворення родючості ґрунту, створити умови для раціонального використання землі і виробництва екологічної продукції.

Основними еколого-економічними підходами щодо раціонального використання, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення повинні бути: пріоритетність екологічних критеріїв і показників над економічними в земельних відносинах; переважання довгострокових соціально-економічних програм та підходів над короткотерміновими потребами; комплексність у розв'язанні екологічних проблем і завдань із рекультивації порушених земель; інвестування у відновлення родючості сільськогосподарських земель; інтеграція й взаємоузгодження природо ресурсної та матеріально-технічної складових загального ресурсно-виробничого потенціалу аграрного сектора; системність у розв'язанні екологічних проблем агропромислового комплексу; платність за використання сільськогосподарських угідь, включаючи штрафні санкції за їхнє забруднення; запроваджувати органічне землеробство.

Література

1. Антоненко С. С. Регіональний аспект біологізації землеробства: напрямки досліджень, здобутки і перспективи / С. С. Антоненко, В. М. Писаренко, М. М. Опара // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2001. – № 4. – С. 15–19.
2. Безус Р.М. Ринок органічної продукції в Україні: проблеми та перспективи / Р.М. Безус, Г.Я. Антонюк // Економіка АПК. – 2011. – №6. – С. 47–52.
3. Берестецкий О.А. Биологические основы плодородия почвы / О.А. Берестецкий, Ю.М.Возняковская, Л.М. Доросинский и др. – М.: Колос. – 287 с.
4. Данкевич В. Е. Проблемы рационального использования земельных ресурсов в условиях глобализации / В. Е. Данкевич // Экономика и предпринимательство. – 2013. – № 9. – С. 464–468.
5. Кисіль В.І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи / В.І. Кисіль – Харків: Вид-во «Штрих», 2000. – 161 с.
6. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / М.І. Кобець // Проект “Аграрна політика для людського розвитку”. – К. – 2004. – 22 с.
7. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В.М. Зубець (голова) та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.
8. Саблук П.Т. Екологізація агропромислового виробництва – визначальна складова сучасної аграрної політики / П.Т. Саблук, О.В.

Ходаківська // Перспективи екологізації аграрного виробництва в Україні: зб. наук. праць / [за заг. ред. Ю.О. Лупенка, О.В. Ходаківської]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.

9. Синякевич І. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети / Синякевич І. // Економіка України. – 2004. – № 1. – С. 57–63.

10. Situation and prospects for EU agriculture: [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situation-andprospects/2016_en.pdf.